

Direktna demokracija

Direktna demokracija je u društvu, a pogotovo u javnosti i obrazovanju, sistemski zanemaran pojam koji zadnjih godina sve više dobija na popularnosti uslijed brojnih inicijativa raznih skupina građana koje djeluju izvan ustaljenih oblika formalnih institucija. Pored otpora današnjih vladajućih struktura prema takvim idejama jedan od najvećih izazova kvalitetnog uvođenja i daljnje primjene direktno-demokratskih principa je nedovoljno razumijevanje značenja pojma direktne demokracije, iz čega onda proizlazi i njena neadekvatna primjena u praksi. Pristup kojim grupa Direktna demokracija u školi vrši edukaciju po tom pitanju dolazi u tri koraka: objašnjavanje značenja samog pojma demokracije, analiza današnjeg prevladavajućeg sustava predstavničke demokracije te predstavljanje ideje direktne demokracije u odnosu na postojeći sustav, potkrijepljene povijesnim i aktualnim primjerima. Tekst koji slijedi tek je okvirni pregled takvog pristupa.

Riječ *demokracija* složenica je dviju grčkih riječi: *demos* što znači narod ili većina i *kratein* što znači vladati, što pak u zajedničkom prijevodu tih riječi znači vladavina naroda. To je po definiciji oblik društvenog uređenja u kojem vlast proizlazi iz naroda, tako da je narod vrhovni nositelj vlasti. Po ideji bi to, dakle, trebao biti oblik vladavine u kojem svi građani imaju jednako pravo sudjelovati u donošenju odluka koje se tiču njihovih života (individualnog i zajedničkog života), a u praksi bi se to trebalo pokazati kao vladavina većine u korist većine. Razumijevanje pojma demokracije kao vladavine naroda prepoznaje se u još jednom vrlo sličnom terminu, univerzalno koriš-

tenom u socijalističkim režimima, a to je “narodna vlast”. Koliko su ti režimi opravdali svoj naziv ostaje zabilježeno u nekim od tužnijih poglavlja ljudske povijesti. Na to se važno podsjetiti kako bi rasvijetlili činjenicu da se nije dovoljno samo nazvati demokratskim da bi se to uistinu i bilo. U današnjem svijetu samo se pet država po svojim ustavima definiraju kao entiteti koji nisu demokratski: Vatikan, Saudijska Arabija, Fidži, Tonga i Brunej. Gledajući na toj deklarativnoj razini to bi značilo da živimo u vrlo uređenom i slobodnom svijetu, no znamo da nije tako. Naprotiv, danas se i u stručnim krugovima i među političkim “elitama” i u široj javnosti sve više govori o “demokratskom deficitu” i sistemskim problemima demokratskih institucija, odnosno o “krizi demokracije”, čak i u onim zemljama koje se diče demokratskom tradicijom, kao što su SAD i zapadnoeuropske zemlje. Pokazuje se da ekonomska i politička sfera društva ne grade jedna drugu po automatizmu već da su to aspekti kojima treba posvetiti jednaku pažnju želi li se stvoriti uistinu slobodno društvo. Ni socijalizam ni kapitalizam sami po sebi ne donose demokraciju te, ako ih se polovično tretira, oba nužno vode u diktaturu. Tek pažljivom razradom procesa kojima će se ljudima osiguravati stvarna sloboda sudjelovanja u društvu možemo osigurati uvjete i za ostvarivanje blagostanja svih njegovih pripadnika. Da bi se razumjela demokracija kao sustav koji je osmišljen s namjerom ostvarivanja upravo tog ideala slobode i blagostanja te da bi se ponuđeni modeli mogli izložiti konstruktivnoj kritici, za početak treba poznavati njenu proceduru.

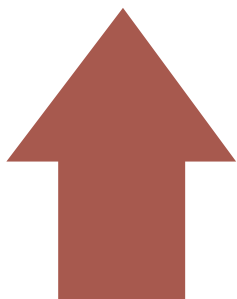
Procedura demokracije se u svom temelju svodi na kružni tok od šest koraka:

- Rasprava,
- Formuliranje problema, pitanja ili rješenja,
- Rasprava,
- Donošenje odluka,
- Izvršavanje odluka,
- Provjera izvršavanja odluka.

Prvo se kroz raspravu prepoznaju aktualne potrebe zajednice, a zatim se kroz formuliranje problema, pitanja ili rješenja definiraju moguće opcije za konkretne akcije. U sljedećem koraku se te opcije kroz raspravu podvrgavaju kritičkoj analizi na temelju koje sudionici u nastavku rasprave mogu zauzeti svoj konačan stav. Taj se stav nakon rasprave izražava i u činu zajedničkog donošenja odluka o tome s kojim će se opcijama krenuti u provedbu. Nakon odlučivanja slijedi izvršavanje donesenih odluka koje, da bi demokratska procedura bila kompletna, mora biti izloženo provjeri. Provjera izvršavanja odluka se (nakon nadzora i davanja izvještaja) u svojoj zadnjoj fazi sastoji od rasprave koja ujedno označava i početak novog ciklusa demokratske procedure.

Kod ocjenjivanja demokratskičnosti određenog sustava vrlo je važno imati i jasnu sliku o *nositelju demokratske procedure* kojim se određuje tko ili što provodi proceduru, a nad kim ili čim se ona provodi – drugim riječima: tko je *subjekt* a tko *objekt* demokracije. Do danas je kreiran već cijeli niz raznih demokratskih modela koji se razlikuju upravo po pristupu definiranja subjekta i objekta demokracije, no oni se svi nalaze unutar spektra dva temeljna, međusobno suprotstavljena modela, a to su *predstavnička* i *direktna demokracija*.

Predstavnička (parlamentarna, elektorska) demokracija je prevladavajući model odlučivanja u današnjem društvu, a bazira se na izboru pojedinaca koji će, u ime onih koji su ih birali, donositi odluke od važnosti za zajednicu, čime se uspostavlja klasična hijerarhijska struktura s onima koji naređuju i onima koji slušaju naredbe, prisutna i u svim oblicima nedemokratskih sustava. Formalno gledano, svi pripadnici zajednice izborom svojih predstavnika djeluju kao subjekt demokracije, ali samim činom takvog izbora oni moć svakog daljnjeg odlučivanja prebacuju sa sebe na tako izabrane predstavnike, koji preuzimaju ulogu subjekta, dok ostatak zajednice postaje objekt demokracije. To znači da u cjelokupnoj demokratskoj proceduri (od rasprave do provjere izvršavanja odluka) sudjeluju samo izabrani predstavnici, dok su ostali iz te procedure izuzeti. U periodu između izbora predstavnici nisu dužni slušati volju birača ili donositi odluke prema danim obećanjima jer ih moguće sankcije za takvo ponašanje čekaju tek gubitkom na sljedećim izborima. U međuvremenu njih je izuzetno teško opozvati, kao što je njihov neprihvatljiv rad teško pravovremeno spriječiti. Izabrani predstavnici su pritom skloni "odvojiti se od baze" i ravnati se vlastitim interesima ili interesima različitih skupina, a ne svojih birača, odnosno općim dobrom. Na taj način se potiče apatija građana, neaktivnost i nezainteresiranost za bitna pitanja zbog nemoći i zato što se odgovornost, ali prvenstveno moć, prebacuje na predstavnike.

Navedeni problemi svojstveni su svim predstavničkim sustavima od državnih i gradskih struktura do radnih organizacija, udruga i ostalih hijerarhijski ustrojenih grupa, s tim da su posebno vidljivi upravo na onom području za koje je demokracija kao ideja uopće i nastala, a to su država i grad. Tu u cijeloj demokratskoj proceduri (od rasprave do provjere izvršavanja odluka) sudjeluju samo profesionalni političari, koji više nisu čak niti "narodni zastupnici" (predstavnici svojih glasača), nego su predstavnici svojih stranaka koje uglavnom u prvi plan stavljaju stranačke interese i interese drugih interesnih skupina, a tek onda (i to možda!) u drugom koraku, slušaju svoje birače, budući da o tim glasovima ovisi njihova karijera profesionalnih političara, a često i konkretna materijalna dobit. Interesi stranaka su pak dobrim dijelom podređeni osobnim interesima njihovih vođa, zbog čega same stranke unutar sebe često funkcioniraju krajnje nedemokratski, što se onda odražava i na opće djelovanje stranke. Takav sustav bismo umjesto demokracije prije mogli nazvati partitokracijom, znači, vladavinom partija ili stranaka. Tu postaje svejedno radi li se samo o jednoj jedinosti stranici, stranici koja u parlamentu ima dovoljnu većinu, ili koaliciji stranaka, odluke koje se donose, čak i uz iskrenu namjeru za ostvarivanjem općeg dobra, nisu stvarni odraz volje naroda.

Još jedan izuzetno važan aspekt koji podriva demokraciju je način na koji se stranke financiraju, pod čime se prvenstveno misli na izdašne donacije raznih moćnih interesnih skupina, pretežno iz sfere krupnog kapitala, koje za uzvrat za svoje donacije očekuju usluge od onih koji pobijede na izborima. Izabrani političari te usluge zdušno i vraćaju, žele li i dalje dobijati donacije. To dovodi u neravnotežan položaj sve one koji se kandidiraju na izborima a

zastupaju stavove koji nisu u interesu takvih moćnih skupina. Zbog manjka financija oni ne mogu ostvariti jednaku vidljivost u predizbornoj kampanji. S jedne strane to biračima sužava izbor onih koje mogu percipirati kao ozbiljne kandidate, čime se sa svakim izborima stvar više manje svodi na iste prevladavajuće opcije. Takvi uvjeti navode razočarane birače da ne glasuju više za neku opciju, već protiv one opcije koja im najviše smeta, što njihovu ulogu subjekta demokracije u trenutku izbora još više smanjuje. S druge strane, podilaženjem moćnim interesnim skupinama, vladajućim struktura se kao nositeljima demokratske procedure i samima smanjuje uloga subjekta demokracije jer ne donose samostalne odluke. Postoje već brojni slučajevi donacija u različite stranke iz istih financijskih izvora, što upućuje na to da postoje skupine kojima uopće nije važno tko će pobijediti na izborima da bi bilo po njihovom. To pak potpuno isključuje narod kao subjekt demokracije, što znači da isključuje i demokraciju kao takvu.

Direktna (neposredna, izravna) demokracija je model odlučivanja koji se bazira na zajedničkom ravnopravnom odlučivanju o svim pitanjima važnima za zajednicu. Kao što mu i sam naziv govori, u tom sustavu nema posrednika kao nositelja demokratske procedure, već je veza između donošenja odluka i onih na koje se odluka odnosi direktna. To znači da je cjelokupna zajednica ujedno i subjekt i objekt demokracije. Da bi se to postiglo, za razliku od hijerarhijske piramidalne strukture predstavničkih sustava, direktnodemokratski sustavi grade se po horizontalnoj strukturi raspravljanja, odlučivanja, izvršavanja odluka te njihove provjere. Pod tim se podrazumijeva da svi imaju jednako pravo sudjelovanja u raspravi, kao i jednako pravo glasa, čime se moć odlučivanja i upravljanja nalazi u rukama cijele

zajednice. Takvi sustavi nemaju vođa pa samim tim ne postoje ni očekivanja članova zajednice da će netko umjesto njih donositi spasonosna rješenja za njihove probleme, čime ih se potiče na veći angažman u zajednici, jer uz tako pruženu moć za donošenje odluka, dolazi i odgovornost za njihovo sprovođenje. Na taj način se u praksi doslovno ostvaruje osnovna ideja demokracije da odluke donosi većina u korist većine.

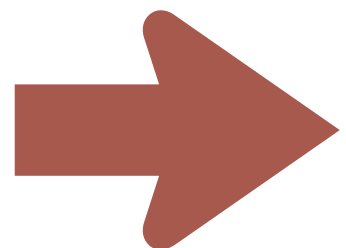
Većina prigovora na ideju direktne demokracije svodi se na percepciju takvih sustava kao sporih u donošenju odluka koje se dalje zbog ne postojanja strukture teško sprovode u djelo, kao onih u kojima se zanemaruju mišljenja stručnjaka, koji vode ka diktaturi većine nad manjinom te koji zbog svega navedenog, usprkos svojoj lijepoj ideji, u realnom svijetu jednostavno nisu izvedivi.

Na prvi pogled može nam se činiti da se odluke najbrže donose u diktaturi, čime se zapravo svaki oblik demokracije može promatrati u smislu smanjenja efikasnosti, a zbog čega još i danas imamo struje mišljenja koje zagovaraju sustav "prosvijećenog apsolutizma". Problem je u tome što je rizik da će postavljeni apsolutni vladar uistinu biti tako prosvijećen kako se očekuje, zbog čega će stalno raditi za opće dobro, prevelik, pogotovo ako tu mogućnost gledamo u horizontu više generacija ljudi. Imajući to u vidu, mnogi zagovaraju predstavničku demokraciju kao sustav koji je od svih ponuđenih "najmanje loš" jer ostvaruje ideju volje naroda putem izbora, a zadržava

efikasnost koja dolazi s pojedincima koji donose odluke. No takva je percepcija kriva iz nekoliko razloga. Kao prvo, da bi se mogla donijeti kvalitetna odluka potrebno je o određenoj temi na raspolaganju imati što je moguće više informacija. To znači da će se svaki odgovorni donositelj odluka potruditi o dotičnoj temi temeljito informirati prije nego donese odluku, a za to treba vremena. Rasprave, koje su ključni temelj direktnodemokratskih sustava, to vrijeme skraćuju, jer više ljudi će prije skupiti i više informacija, a kroz zajedničku raspravu će ih moći brže i razmijeniti. Kao drugo, zajednička rasprava i donošenje odluka dovode do toga da svi te odluke i razumiju zbog čega se puno lakše može pristupiti njihovoj primjeni, za razliku od predstavničkog sustava u kojem se, pored razloga za odluku, mora još dodatno objašnjavati i njena primjena. Na taj se način zbog zajedničkog uvida brže prepoznaje i krivo donesena odluka, a brže se vrši i njena promjena. Zajednica će samoj sebi uvijek lakše priznati pogrešku, nego što je to u stanju pojedinac priznati drugima. To je jedna od izuzetno važnih odlika direktne demokracije jer kvaliteta svakog sustava, bilo da se radi o društvu ili o pojavama u prirodi, mjeri se prvenstveno po tome koliko brzo je u stanju ispravljati vlastite greške. Naravno, ostaje još i razmotriti situacije u kojima je potrebno donijeti hitne odluke, gdje posebnu pažnju treba posvetiti pitanju ovlasti. I tu se hijerarhijski sustav pokazuje kao manje efikasan, jer što je hijerarhija izraženija, to se razne ovlasti više raspršuju i čine cijeli sustav slabije povezanim. Put od prepoznavanja konkretnog problema, preko stvaranja ideje za njegovo rješenje, do donošenja odluke za sprovedbu rješenja, ispresijecan je raznim instancama, podređenim višim instancama, koje su pak podređene još višim instancama. Kroz cijeli taj put kvaliteta informacije o određenom

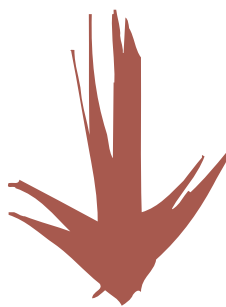
problemu se gubi, što smanjuje i kvalitetu konačnih rješenja. Predstavničkodemokratski sustavi nam na dnevnoj bazi pružaju obilje takvih primjera kroz razne administrativne zavrzlake te nedorečene i štetne zakone. U direktnodemokratskom sustavu jedina sljedeća distanca nakon pojedinca je cjelokupna zajednica, što znači da informacija o određenom problemu onima koji odlučuju dolazi u izvornom obliku jer je iz prve ruke.

Što se tiče mogućnosti samostalnog donošenja odluka, to nas dovodi do sljedećeg prigovora o nepostojanju strukture u direktnodemokratskim sustavima. Ta se primjedba toliko često veže uz direktnu demokraciju da čak postoje i njeni zagovaratelji koji smatraju da u direktnodemokratskim sustavima strukture ne smije biti. To ne samo da je krivi pristup, već je i potpuno nerazumijevanje sustava. Ako postoji sustav, on postoji zato što ima određenu strukturu, inače nije sustav ni po definiciji ni u realnosti. Kad netko inzistira na sustavu bez strukture to samo znači da mu se, umjesto planski, struktura kreirala sama, što nužno vodi u cijeli niz problema koji taj sustav pretvaraju u suprotno od onog što je trebao biti. Struktura direktnodemokratskih sustava je horizontalna, što podrazumijeva jednak pristup svim njihovim sudionicima. To ne znači da se unutar direktnodemokratskih zajednica ne mogu donositi samostalne odluke, nema tog plana koji se se može provesti do kraja bez mogućnosti djelovanja na licu mjesta kad situacija to traži, neovisno o sustavu po kojem se taj plan provodi. Koliko daleko netko

može ići u svom samostalnom djelovanju ovisi o ovlastima koje je dobio da bi mogao izvršiti povjerenu mu zadaću. Uzmimo za primjer nogometni klub: da bi momčad kluba na terenu bila što efikasnija kroz cijelu sezonu, nju nužno mora voditi trener – netko tko sa strane može sagledati cijelu igru, tko prati i zna mogućnosti pojedinih igrača, tko prepoznaje kad nije njihov dan, ili kad je baš određeni igrač potreban za prevagu na terenu itd. Ono što taj klub čini predstavničkim ili direktnodemokratskim vidimo po tom tko bira trenera, prati njegov rad te odlučuje o tome hoće li ostati na svojoj funkciji ili će se zamijeniti nekim drugim – je li to samo jedan čovjek ili manja grupa ljudi ili su to svi članovi kluba.

Prigovor da ljudi kao grupa nisu u stanju donositi kvalitetne odluke jer nisu stručni za probleme kojima se bave, dok se stavovi onih koji jesu stručnjaci gube u masi, još je jedan u nizu koji dolazi iz krivo postavljene perspektive. Praksa je pokazala da su zajednice koje funkcioniraju po direktnodemokratskom principu u stanju donositi kvalitetne odluke, štoviše, količine odluka koje donose boljitak zajednici i kojima su njihovi pripadnici zadovoljni veći je nego u zajednicama koje funkcioniraju po predstavničkom principu, što se može vidjeti u tome kako se koje zajednice razvijaju. Kad se članovi zajednički brinu o svojoj zajednici, onda su i znatno spremniji poslušati savjete stručnjaka koji će im pomoći u njenom razvoju. Nasuprot tome, sustavi predstavničke demokracije prepuni su primjera zanemarivanja stavova stručnjaka na cijelom nizu područja jer nisu odgovarali trenutnim interesima onih koji su na položaju moći. Isto tako treba uzeti u obzir koga se sve

može smatrati stručnjakom – radnik na određenom radnom mjestu je itekako stručnjak za svoj posao, kao što je i stanovnik nekog kvarta ili sela itekako stručnjak za svoje okruženje.

Na sličnom tragu prethodnog prigovora, kojim se gleda na ljude kao na nerazumnu masu, dolazi i stav da će zajedničko odlučivanje o svim stvarima bitnima za zajednicu dovesti do tiranije većine nad manjinom. To je stvaran problem, ali on je prisutan i u svim drugim sustavima – ne postoji društveni koncept koji isključuje mogućnost problema, kad bi postojao svijet bi već odavno bio bitno drugačiji – koliko je neka zajednica dobra na kraju se uvijek svodi na to koliko su dobri ljudi koji je sačinjavaju. Ta nas činjenica dovodi do važnosti odgoja u razvoju svakog društvenog sustava. Za razliku od predstavničkih sustava, koji se po osnovi svoje hijerarhijske strukture grade kroz kompeticiju, direktnodemokratski sustavi se po osnovi svoje horizontalne strukture grade kroz solidarnost. Zajedničko djelovanje podrazumijeva i međusobnu brigu jednih za druge, što se između ostalog može iščitati i u načinu na koji se pristupa tumačenju većine. Za razliku od predstavničko-demokratskih sustava u kojima je za većinu dovoljno 50% + 1 glas, u direktnodemokratskim sustavima teži se konsenzusu. To znači da zajednica ne može biti zadovoljna nekom odlukom ako se dobar dio njenih članova s njom ne slaže, zbog čega je

potrebno nastaviti s usuglašavanjem međusobnih stavova (u mnogim direktnodemokratskim zajednicama je konsenzus čak jedini uvjet pod kojim se odluka uopće može donijeti). Zanimljivo je da se u praksi, suprotno očekivanjima skeptika, zajedničke odluke donose s iznenađujućom lakoćom, a da su konsenzusi vrlo česta pojava i u onim zajednicama u kojima nisu obavezni. Praksa je isto tako pokazala da s razvojem kolektivnog odlučivanja i preuzimanja odgovornosti u zajednici raste i stupanj tolerancije i prihvaćanja svih vrsta manjina.

Povijest i sadašnjost bogate su primjerima direktnodemokratskih sustava u cijelom svijetu. U svakom od njih možemo vidjeti da su kvaliteta života i zadovoljstvo članova takvih zajednica rasli. Isto tako možemo vidjeti da se ni jedna od takvih zajednica nije ugasila sama od sebe – ili su bile ugušene od vanjskih neprijateljskih pritisaka ili, ako su ostavljene na miru, uspješno traju još i danas.

Još jedan česti prigovor ide na ideju direktnodemokratskog društva: to sve lijepo zvuči za lokalnu zajednicu, ali neprijemljivo je na nivou države. Tu opet u fokus dolazi pitanje perspektive – za razliku od predstavničkih sustava koji svoju strukturu grade od vrha nadolje, direktnodemokratski sustavi se stvaraju odozdo. Osnova direktnodemokratskog društva su lokalne zajednice koje na osnovu ravnopravne međusobne suradnje mogu graditi šire asocijacije. Postoje primjeri i takvih oblika udruživanja na temelju kojih se mogu smišljati slična rješenja. Ljudi su inovativna bića, iza sebe već imamo toliko toga što smo u jednom trenutku ostvarili po prvi put. Zašto bismo sad stali? Za početak možemo krenuti s mijenjanjem vlastite lokalne zajednice.

DIREKTNA DEMOKRACIJA

AUTOR: Zdravko Popović (grupa Direktna demokracija u školi)
LEKTURA I KOREKTURA: Hrvoje Jurić i Dijana Čurković
OBLIKOVANJE: Dejan Dragosavac - Ruta
TISAK: Tiskara Zelina d.d.
NAKLADA: 250
IZDAVAČ: Udruga MAPA
ZA IZDAVAČA: Andreja Kulunčić
Zagreb 2015.

Plakat je dio multimedijalne umjetničko-edukativne instalacije (toolkit) kolektivnog autorstva "Početnica", trećeg modula dugoročnog projekta "Kreativne strategije" iniciranog 2010. godine od strane vizualne umjetnice Andreje Kulunčić.

Projekt "Kreativne strategije: Početnica" je u 2015. godini je podržan, a plakat tiskan uz financijsku podršku Zaklade "Kultura nova", Gradskog ureda za kulturu, obrazovanje i sport Grada Zagreba, Ministarstva kulture Republike Hrvatske i Hrvatskog audiovizualnog centra.

Hrvatski
audiovizualni
centar
Croatian Audiovisual Centre

Mišljenja izražena u ovoj publikaciji odražavaju isključivo mišljenja autora i ne izražavaju nužno stajalište navedenih financijera.

Dopušteno slobodno korištenje (umnožavanje, distribucija, javno priopćavanje i prerađivanje) u nekomercijalne svrhe uz uvjet da se istakne web adresa na kojoj se može pronaći izvornik:

www.pocetnica.org

Pitanja i informacije: pocetnica@pocetnica.org